

ד. א) זמני היום

1. במדבר ט : ט – יג
2. גמרא פסחים צג: "משנה: איזו היא... כל שאינו יכול ליכנס בשעת אכילה" עם רש"י
3. רש"י ד"ה מעלות השחר עד הנץ
4. גמרא פסחים צד. "אמר רבא שיתא אלפי פרסי... ויאיצו שאני" עם רש"י
5. גמרא פסחים צד: "חכמי ישראל אומרים... ובלילה רותחין" עם רש"י
6. גמרא שבת לד: "תנו רבנן בין השמשות... ואי אפשר לעמוד עליו" עם רש"י
7. גמרא שבת לד: – לה. "הא גופא קשיא... איכא בינייהו פלגא דדנקא" עם רש"י
8. גמרא שבת לה. – לה: "א"ר יהודה אמר שמואל... אי נמי אדאני" עם רש"י
9. תוספות פסחים צד. ד"ה רבי יהודה
10. תוספות שבת לה. ד"ה תרי תילתי מיל
11. ספר הישר לר"ת סי' רכא
12. גליון הש"ס על הדף פסחים צד: ד"ה נראין
13. תוספות רי"ד שבת לד: ד"ה איזהו בין השמשות
14. שולחן ערוך אורח חיים סימן רסא : ג, ד
15. ביאור הלכה סימן רסא ד"ה שהוא ג' מילין ורביע "עיין בפמ"ג... וכ"כ ספר מנחת כהן"
16. ביאור הגר"א אורח חיים סימן רסא
17. שו"ת מהר"ם אלשקר סי' צו "וכבר דחו... בשתי ידיים", נקטינן השתא... ושיעור ג' רבעי מיל"
18. שו"ת מהר"ם אלשקר סימן צו "דאע"ג דהך... דעתם מפני דעתם"
19. תורת האדם שער האבל - ענין אבלות ישנה ד"ה (קה) ובכאן
20. ספר יראים סימן רעד [דפוס ישן - קב]
21. ביאור הלכה סימן רסא ד"ה מתחלת השקיעה "ודע דבספר... הקהלות מאז"
22. ש"ך יורה דעה סימן רסו ס"ק יא
23. מגן אברהם אורח חיים סימן שלא ס"ק ב
24. שו"ת חתם סופר חלק א (או"ח) סימן פ ד"ה והנה לדעת
25. 'שולחן ערוך הרב' אורח חיים רסא:ה
26. 'שולחן ערוך הרב' פסקי הסידור סדר הכנסת שבת

11. ספר הישר לר"ת (חלק החידושים) סימן רכא

במה מדליקין. רבה אמר רב יהודה אמר שמואל כרוך ותני אי זה הוא בין השמשות משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין הכסיף התחתון ולא הכסיף העליון בין השמשות והכסיף העליון והשוה לתחתון לילה. והכי פירושא אי זהו בין השמשות דמספקא לן אם חציו מן היום או (מן חציו) מן הלילה או כולו יום כו' משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין האי פני מזרח מערב הוא שנקרא פני מזרח לעת ערב כל זמן שהוא מאדים עד שהשחר התחתון ולא העליון בין השמשות. ולא תימא משעה שרוצה החמה ליכנס ברקיע (דמאן) [דמאז] הוא מתחיל ליאדם אלא משתשקע החמה שכבר נכנסה ברקיע ועברה בעוביו של רקיע והוא עדיין כנגד החלון. ומשום שעדיין לא עבר את חלונו ולא פסק חלונו ללכת אחרי הכיפה הוא מטיל זהורורין ומאדים מושבו. ועל כרחיך אני צריך לפרש משתשקע החמה כמו שפירשתי שכבר נכנסה ברקיע דאי תימא משעה שמתחיל ליכנס זה אינו יכול להיות. דהא אמרי' בפרק מי שהיה טמא בפסחים דעוביו של רקיע אחד משעה של יום ומשעת שקיעת החמה ועד צאת הכוכבים חמשת מילין ואחר (כך) בין השמשות צאת הכוכבים הוא [לילה] כדאמרי' שנים בין השמשות שלשה לילה. ועוד אמרי' לקמן דלא אכלי כהנים תרומה עד שישלים בין השמשות דר' יוסי ומשישלים בין השמשות (יאכילו) [יאכלו] הכהנים תרומה. וזמן אכילת כהנים מצאת הכוכבים ואילך. ואם אתה מפרש משתשקע החמה כמו שקיעת החמה ואם כן הוי בין השמשות חמשת מילין ואם כן קשיא דרבה אדרבה. דרבה אמר לקמן דלא הוי בין השמשות אלא תילתא ריבעי מיל. אלא על כרחיך משקיעת החמה יום גמור הוא. ומשום הכי גרסי' ביה משקיעת החמה משעה שיתחיל ליכנס ברקיע לשקוע. ומשתשקע משמע שנכנס כבר ועדיין לא הגיע לאחורי כיפה מכל וכל.

12. גליון הש"ס על הדף פסחים צד: ד"ה נראין

13. תוספות רי"ד שבת לד: ד"ה איזהו בין השמשות

איזהו ביה"ש משתשקע החמה כל זמן שפני מזרח מאדימין קשיא לי טובא דהאי שיעורא הוי או תרי תילתא מילא או תלתא ריבעי מילא כדפליגי ב' לקמן רבה ורב יוסף ור' נחמי פליג על ר' יהודא ואמר משתשקע החמה עד שיהלך אדם חצי מיל והאי שיעורא דהני תנאי משוך עד צאת הכוכבים כדאמרי' לקמן כוכב אחד יום שנים בין השמשות שלשה לילה ובפסחים ב' מי שהי' טמא אמרי' אמר רבה בר בר חנה

אמר ר' יוחנן כמה מהלך אדם בינוני ביום עשר פרסאות מעלות השחר עד הנץ החמה חמשה מילין משקועת החמה עד צאת הכוכבים חמשה מילין נמצא עביו של רקיע אחד משה ביום. ונראה ל' לתרץ שאע"פ ששקעה החמה ונעלמה מן העין עדיין אורה שולט בעולם שעדיין לא נעלמה מכל העולם כולו שאלו הי' עולה אדם על ההרים עדיין הי' יכול לראותה ומפני זה שולט עדיין אורה בעולם וכ"ז שאורה שולט אין פני המערב מאדימין אבל כששוקעת לגמרי והולכת תחת הארץ מסתלק אורה מן העולם ואז מתחילין פני המערב להאדים מכח זהרוריתה שכל זמן שאורה בעולם האור מכסה האדמומית ולא תמצא כמו שלא תמצא ביום ובשכלה אורה מן העולם אז נמצא אותו האודם ותופס שעה מועטת עד שתתכסה תחת הארץ לגמרי ומתחלת שקיעתה שתעלם מן העין ועד שתגמר שקיעתה להתכסות תחת הארץ הוא שיעור חמשה מילין ומאי דאמר התם משקיעת החמה עד צה"כ הי' מילין מתפרש מתחילת שקיעתה שהתחילה להעלם מן העין ומאי דאמרי' הכא משתשקע החמה מתפרש משתגמור שקיעתה שמתחלת לכנס תחת הארץ שהעולם עשוי כמו כדור עגול שאינו שוה ומי שדר באמצע הכדור שהיא גבוה אע"פ שנעלמה החמה מעיניו לא יעלם אורה מן הכדור עד שתהלך כל שיפועו של כדור ותיכנס תחתיו ומפני זה מושך אורה אחר שנעלמה מן העין הרבה כשיעור הי' מיל וכדברי מצאתי שתירץ גם ר"ת בס' הישר אלא שהוא תירץ כפי חכמי ישראל שאומרים כי החמה(ה) הולכת בלילה אחר הכיפה למעלה מן הרקיע ואני תירצתי כפי חכמי אומות העולם שאומרים שהחמה מהלכת בלילה תחת הארץ והוא העיקר כדאמרי' התם בפ' מי שהיה טמא:

14. שולחן ערוך אורח חיים סימן רסא : ג, ד

סעיף ג

י"א (יט) ח שצריך להוסיף מחול על הקודש; וזמן תוספת זה הוא * (כ) מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות; והזמן הזה * שהוא ג' מילין ורביע, (כא) רצה לעשותו כולו תוספת, עושה. רצה לעשות ממנו מקצת, עושה; ובלבד שיוסיף * (כב) איזה זמן שיהיה וודאי יום מחול על הקודש. * ושיעור זמן בין השמשות הוא (כג) ט ג' רביעי מיל שהם מהלך אלף ות"ק אמות * (כד) קודם הלילה. הגה: ואם רוצה * להקדים ולקבל עליו השבת * י מפלג המנחה ואילך, (כה) הרשות בידו (טור) ואגור בשם תוס' פי' תפלת השחר) (וע"ל סי' רס"ז).

סעיף ג

* מי שאינו בקי בשיעור זה, ידליק בעוד שהשמש (כו) בראש האילנות; ואם הוא (כז) יום המעונן, ידליק כשהתרנגולין יושבים על הקורה מבע"י. ואם הוא בשדה, שאין שם תרנגולים, ידליק כשהעורבים יושבים מבע"י.

15. ביאור הלכה סימן רסא ד"ה שהוא ג' מילין ורביע "ענין בפמ"ג... וכ"כ ספר מנחת כהן"

שהוא ג' מילין ורביע - ענין בפמ"ג דהדי' מילין הם שעות שוות ולא זמניות א"כ לפ"ז אפילו בתקופת תמוז ג"כ השעור הזה אמנם בספר מנחת כהן דעתו להלכה דאפי' לשיטת ר"ת הארבעה מילין הם זמניות ובימי הקיץ מאריך יותר ולא נאמר דברי הגמרא רק בזמן ניסן ותשרי שהימים והלילות שוין משא"כ בשאר ימים משתנה הענין לפי הזמן [אך למעשה מסיק שם שאין לסמוך על סברא זו רק להחמיר וכגון במוצ"ש ולא להקל] וכן משמע ממה שכתב המ"א בשם מהרי"ל דלענין קבלת שבת פשיטא דאזלינן בכל יום אחר שעותיו [ר"ל שמתחלק הזמן דמעמוד השחר עד צה"כ שבתוכו נכלל הזמן דדי' מילין ג"כ אחר שעותיו] וכן הוא גם דעת הגר"א בבאורו דכל שעורי הגמרא בין דדי' מילין שהוא עד צאת כל הכוכבים לשיטתו ובין דג' רביעי מיל שהוא זמן בה"ש הכל הוא בזמן ניסן ותשרי משא"כ בזמן אחר משתנה לפי הזמן ובימי הקיץ הבה"ש מאריך הרבה יותר וכן כתב הגר"א עוד דשיעורי הגמרא לא נאמר רק באופק בבל אבל במדינותינו שנוטין לצד צפון הבה"ש מאריך תמיד יותר וכ"כ ספר מנחת כהן

16. ביאור הגר"א אורח חיים סימן רסא

שהוא ג'. מהא דפסחים כני"ל בתוס' הנ"ל. וכל זה הוא לשיטת התוס' הנ"ל אבל ליתא דא"כ מע"ה עד הנץ שוה כמן השקיעה עד צאת הכוכבים ובאמת אינו כן כמ"ש לעיל והחוש מכחיש לכל רואה שמע"ה הוא שיעור גדול הרבה מאוד על צה"כ אחר השקיעה ובמדינות הנוטין לצפון שע"ה מתחיל בקיץ בחצי הלילה א"כ אין צ"ה כלל בקיץ אלא דבה"ש מתחיל מתחלת השקיעה תיכף עד הכסיף התחתון והוא ג' רביעי מיל באופק בבל ובזמן תקופת ניסן ותשרי ובהתחלת השקיעה בה"ש גמור וכ"מ שהוזכר משתשקע החמה הוא בתחלת השקיעה... וקושיית תוס' הנ"ל מהא דפסחים צ"ד א' נראה דלא קשה כלל כי ודאי שיציאת הכוכבים וביאתן שוין וכן ביאת האור ויציאתו שוין שלכן במדינות הנוטים לא באה האור כלל בקיץ אבל כוכבים עומדים אבל צה"כ דפסחים היינו כל הכוכבים שאין כל הכוכבים נראים עד שיהא לילה משיטהר האור לגמרי מחמת קטנות הכוכבים דומיא דקאמר שם מע"ה עד נ"ה דבע"ה עדיין כוכבים עומדים זמן הרבה ועד שתנץ החמה הוי ד' מילין כן מש"ש משקיעת החמה עד צה"כ היינו ג"כ שיצאו כל הכוכבים דכך הוא מדת עובי הרקיע דקא מייירי בסוגיא דפסחים שם וז"ש בשבת שם ולא כוכבים קטנים שאינן נראין אלא בלילה ר"ל אחר ביאת האור שאז נראין כל הכוכבים הקטנים ג"כ כני"ל אבל יציאת הכוכבים דאמרינן בכל מקום שהוא לילה הוא בגי' כוכבים לבד ובינונים כמ"ש בשבת והוא חילוק בתרתי והן נראין כהכסיף העליון והשוה לתחתון ולפי שצריך בקיאות גדולה בזה לידע גי' כוכבים לבד ויהיו בינונים וכמ"ש בתוס' לכך נתנו שיעור בהכסיף כו' וכן אביי דהוי דאוי כו'. ובה מתורץ קושייתם האחרונה ג"כ מה שהקשו ועוד קשה ניחוי אגן ובאדם כו' וליתא כני"ל ומלבד זה ל"ק מידי שהשיעור הזה של ד' מילין אינו בכל זמן ובכל מקום שנשתנה בכל זמן וגם תי' שתירצו שם י"ל דמספקא להו הוא תמוה דכבר הוא משוער בפסחים שם אבל לפמ"ש הכל ניחא ולפי' השיעור מן השקיעה עד הלילה אינו אלא ג' רביעי

מיל ואף שבמדינתנו יותר הוא כנ"ל לפי שינוי האופקים ושינוי הזמן והזמן של הדי' מילין ושל ג' רביעי מיל הכל על אופק שלהם בא"י ובבבל אבל כאן מארכת יותר וכן הזמן על הימים השונים בתקופת ניסן ותשרי שבהן הכל משתער. ...

17. שו"ת מהר"ם אלשקר סימן צו "וכבר דחו... בשתי ידים", נקטינן השתא... ושיעור ג' רבעי מיל"

... וכבר דחו לה להא מילתא רב שרירא גאון ורבינו האי גאון ז"ל בשתי ידים... נקטינן השתא מדברי הגאונים ז"ל דנהירא להו שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא ומכל הני רבוואתא קמאי וקמאי דקמאי ורוביהו דבתראי דבין השמשות מתחיל משתכנס כל עגולת השמש באופק ולא תראה על פני תבל עד צאת ג' כוכבים בינוניים ושיעורו ג' רבעי מיל

18. שו"ת מהר"ם אלשקר סימן צו "דאע"ג דהך... דעתם מפני דעתם"

דאע"ג דהך בריתא דפסחים דר' יהודה תיובתא לעולא ולרבא ליתיה להך בריתא ולא לדרבה דבין רבי יהודה בין רבה סבירא להו הרקיע עשוי כקובה והגלגל קבוע הוא והמזלו' חוזרין והחמה היא בעצמה המהלכת ביום למטה מן הרקיע מן המזרח למערב וכשמגעת לסופו נכנסת לעוביו וזו היא שקיעתו' ומהלכו' על כל עוביו של רקיע וכשמגעת לסוף עביו הכוכבים נראים ומהלכת למעלה מן הרקיע כל הלילה מן המערב למזרח וכשמגעת לסופו נכנסת ומהלכת בעוביו ולאחר עולה עמוד השחר וכשמגעת לסוף עביו מנצת על הארץ ולפי' כששערו חשוכא וקדומא כמה הוא ממהלך שאר היום אמרו כי עביה של רקיע כמהלך חשכא וקדמא ושאר הרקיע כמהלך היום. וליתיה להא מילתא מכמה אנפי לפי שאינו רקיע אחד וכו'. עד ואלו היתה עולה בלילה למעלה מן הרקיע היתה נראית בארץ ולא היה הרקיע חוצץ מלראותה שהרי בינינו כמה רקיעים ואין חוצצין אותה ואף רקיע שלה אינו חוצץ לראות מה שלמעלה ממנו וכו' עד נמצא הגלגל סובב סביבה אחת והמזלות קבועין בו. ואף רבותי' ז"ל כשאמרו חכמי ישר' אומר' ביום חמה מהלכת למטה מן הרקיע ובלילה מהלכת למעלה מן הרקיע כדרך שפירשנו למעלה טעמו של ר' יהודה ושל רבה וחכמי אומות העולם אומרים ביום מהלכת למעלה מן הארץ ובלילה למטה מן הארץ כדרך שפירשנו אנו הא א"ר ונראין דבריהם מדברינו ללמדך שעל מה שפירשנו סמכו חכמי' ז"ל ע"כ מדבריהם והם האריכו ואני קצרתי. וכל זה קשיא לר"ת ז"ל דאית ליה טעמו של ר' יהודה וכת' אותו להלכה והנה שכח כי חכמי ישראל הודו בזה לחכמי אומות העולם ובטלו דעתם מפני דעתם

19. תורת האדם שער האבל - ענין אבלות ישנה ד"ה (קה) ובכאן

(קה) ובכאן הביא הענין לפרש דבר נעלם מדעת רבים, שהראשונים לא הרחיבו בפירושו, והוא זמן התוספת הזה שמוסיפין ביום הכפורים ובשבתות ובימים טובים מחול על הקדש, דודאי קודם בין השמשות הוא, דהא תוספת עשה, ובין השמשות ספק לעונש כרת ומיתה וחיוב אשם תלוי, ובשני בין השמשות חייב חטאת קבועה, אלא קודם בין השמשות הוא, ושיעור בין השמשות איפליגו עליה אמוראי בפרק במה מדליקין (ל"ד ב'), ומסקנא משתשקע החמה הוי בין השמשות עד צאת הכוכבים, ואם כן התוספת הזה קודם שקיעת החמה הוא, וזה דבר של תימה שתהא חמה זורחת כנגדו והוא חייב בעיניו ואסור במלאכה, ותנן נמי (שבת י"ז ב') וכולן בית הלל **מתירין עם השמש**, והתם (שם ל"ה ב') אמרינן אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדאיכא שמשא בריש דיקלי איתלו שרגא, הא למאן דקים ליה אע"פ שנסתלקה מראש הדקלים כל זמן שלא שקעה מותרין במלאכה, וסוגיין בכולי תלמודא כל זמן שהחמה זורחת מותרין בכל מלאכה וכן ביציאתו לאחר צאת הכוכבים לילה גמור הוא ומותר בכל מלאכה, ועד הזמן הזה ספק של בין השמשות הוא, ומהו הזמן הזה שעשתה אותו תורה תוספת והזהירה עליו בעשה???

וראינו תם ז"ל בספר הישר שלו פירוש נכון בסוגיא הזאת שהיא בפרק במה מדליקין, שהוא ז"ל אומר דמשתשקע החמה דאיתמר הכא שהוא בין השמשות היינו מסוף שקיעת החמה, כלומר משעה שנשקעה ברקיע והיא עדיין כנגד חלונה, ולפי שלא עברה חלונה ועדיין אינה מהלכת אחורי כיפה פני הרקיע מאדימין כנגד מקומה של חמה, וזהו כל זמן שפני חמה מאדימין דאיתמר בגמרא, אבל תחלת שקיעת החמה שהיא השעה שהתחילה ליכנס ברקיע ונסתלקה זריחתה מן הארץ קודם לזמן הזה הוא. והוצרך רבינו תם ז"ל לפירוש הזה, מפני שאמרו שם בפי' במה מדליקין שיעור בין השמשות בכמה ג' חלקי מיל אי נמי ב' חלקי מיל, ואלו בשקיעת החמה תנינן בפסחים (צ"ד א') משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים אדם מהלך ארבעת מילין, ותניא התם ר' יהודה אומר עביה של רקיע אחד מעשרה ביום, תדע כמה מהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות, מעלות השחר ועד הנץ החמה ארבעת מילין, משקיעת החמה ועד צאת הכוכבים ארבעת מילין, נמצא עוביה של רקיע אחד מעשרה ביום, נמצא שהוא עושה יום מעלות השחר ועד צאת הכוכבים, לפיכך עביה של רקיע משעת שקיעת החמה ועד זמן שהוא לילה מהלך ארבעת מילין. וכמה הרחק גדול יש מזה השיעור לשלשה חלקי מיל שאמרו בפרק במה מדליקין והוא אמור שם לדעת ר' יהודה עצמו, אלא שמע מינה שקיעת החמה האמור בפסחים היינו תחלת השקיעה משעה שאינה זורחת בארץ, והאמור בבמה מדליקין סוף השקיעה שנכנסה ברקיע אלא שפני רקיע מאדימין, ולשון הגמרא מראה פנים לפירושו של רבינו תם ז"ל, כאן אמרו משתשקע החמה ששקעה כבר, ושם בפסחים אמרו משקיעת החמה שקיעה עצמה בכלל.

ולפי דבריו ופירושו זה אני אומר דמשעה שהתחיל השמש להשתקע עד זמן בין השמשות והוא הזמן הנזכר בפרק במה מדליקין הוא בכלל תוספת מחול על הקדש, והוא מהלך שלשת מילין ורביע מיל, רצה להוסיף כל הזמן הזה מחול על הקדש מוסיף, ואם רצה לעשות מקצתו חול ומקצתו תוספת עושה, ובלבד שיוסיף ממנו ולא נתנו חכמים שיעור לתוספת זו למטה אלא שיוסיף שיעור הנראה לעינים שהוא תוספת, כלומר ברגע שהוא יום יהא בודל לשם תוספת ולא משום ספק לילה. וליכא למימר דכל שהוא ממש הוי, דהא אי

אפשר לצמצם ולאכול עד בין השמשות ממש ופשיטא דיוסיף, אלא רגע שהוא ברור שהוא יום מוסיף ודיו, והיינו דאמרינן במס' ברכות (כ"ו א') רבי יהודה אומר עד פלג המנחה והוא זמן קרוב לתחילת שקיעת החמה, אין ביניהם אלא מהלך של"ד אמות בקרוב + כ"ה בכת"י, והמעתיקים העתיקו של ד' אמות, ומשו"ה תמה ע"ז במנחת כהן שהרי החשבון הוא שלי"ג שהוא שתות מיל, וכתב שצ"ל ד' מאות+ דקסבר ר' יהודה לענין תפלה בתר שמשא אזלינן דבעינן לתפלת המנחה ייראוך עם שמש, ולפני ירח דור דורים לשל ערבית.

20. ספר יראים סימן רעד [דפוס ישן - קב]

דהוי דרך רחוקה ט"ו מילין הוי סבר לה כהא דאמר רבב"ח אמר ר' יוחנן כמה מהלך אדם בינוני ביום עשרה פרסאות מעלות השחר עד הנץ החמה מהלך ה' מילין משקיעת החמה עד צאת הכוכבים ה' מילין פשו להו תלתין חמיסר מצפרא לפגא דיומא וחמיסר מפלגא דיומא עד אורתא עולא לטעמיה דאמר עולא איזה דרך רחוקה כל שאינו יכול ליכנס בשעת שחיטה אלמא מפסח שיש בו חיוב כרת פטרי ליה מטעם דשעת שחיטה דילפינן מביום זבחכם לא הוי [יותר] מחמשה מילין קודם צאת הכוכבים פי' צאת הכוכבים דעולא לא הוי כפי' צאת הכוכבים דעזרא פי' ההיא דעזרא תחלת צאתם בעובי הרקיע לרדת להראותם וצאת הכוכבים דעולא פי' שגמרו יציאתם החוצה ונראים כולם. משקיעת החמה פי' שמתחלת החמה לשקוע שנכנסת בעובי הרקיע וכשחמה נכנסה מלמטה להכנס למעלה שמתחלת לעלות כוכבים נכנסים מלמעלה ומתחילין לירד גמרה חמה עלייתה שעברה עוביו של רקיע גמרו כוכבים ירידתם שעברו עוביו של רקיע ונראים כולם ובאותה עליית חמה וירידת כוכבים מהלך ה' מילין למדנו משמתחילין הכוכבים לירד דהיינו ה' מילין קודם הראותם החוצה הוי לילה מדאורייתא והא דאמרינן בפ' במה מדליקין [ל"ה ב'] אמר ר"י אמר שמואל כוכב אחד יום שנים בין השמשות שלשה לילה ופירש ר' יוסי בר אבין בכוכבים בינונים הכי פירושו אם תראה כוכב אחד עדיין לא התחילו הכוכבים להכנס בעובי הרקיע לרדת ואל תחוש ואל תדאג בכוכב אחד שאתה רואה כי גם פעמים רבות בחצי היום כוכב אחד נראה [אבל] אם תראה שנים בין השמשות ויש לחוש שנכנס שיעור ה' מילין שכבר התחילו הכוכבים ליכנס בעובי הרקיע מבפנים ולרדת. שלשה לילה אם תראה שלשה ודאי התחילו הכוכבים ליכנס ולרדת ולמשול בלילה ותניא בבמה מדליקין [ל"ד ב'] איזהו בין השמשות משתשקע החמה וכל זמן שפני מזרח מאדימים הכסיף העליון ולא התחתון בין השמשות הכסיף והשוה לתחתון לילה דברי ר' יהודה ר' נחמיה אומר כדי שיהלך אדם משתשקע החמה חצי מיל ר' יוסי אומר בין השמשות כהרף עין זה נכנס וזה יוצא ואי אפשר לעמוד עליו פירש משתשקע החמה דר' יהודה ור' נחמיה משמתחלת לשקוע שנוטה מעט ומכירים העולם שרוצה להכנס בעובי הרקיע כשיעור ה' מילין שאמר עולא בפסחים דהיינו מעט קודם שקיעת החמה ולשון משתשקע משמע הקדמה.

21. ביאור הלכה סימן רסא ד"ה מתחלת השקיעה "ודע דבספר...הקהלות מאז"

ודע דבספר יראים לרבינו אליעזר ממיץ החמיר עוד יותר לענין התחלת בה"ש וס"ל דבה"ש מתחיל ג' רבעי מיל קודם התחלת השקיעה והובאו דבריו באגודה ובמרדכי פי"ב דשבת ועיין בב"ח שהאריך בזה ודעתו שיש לזהר לכתחלה לנהוג כשיטת היראים ע"ש והביא שכן היה מנהג הקהלות מאז ועיין במ"א שהביא ג"כ את דברי הב"ח ומשמע מיניה שלחומרא חשש לדברי הב"ח [אף דמעיקר הדין ס"ל למ"א כשיטת ר"ת כדמוכח לקמן סימן שלי"א ס"ה במש"כ שם לענין מילה ע"ש] אכן הגר"א דחה שיטת הרא"ם הנ"ל ועיין בספר סדר זמנים מה שכתב בפירוש דברי הרא"ם ומ"מ לכתחלה בודאי טוב לחוש לדברי הרא"ם ולהקדים מעט יותר בהדלקת הנרות כדי לצאת גם שיטתו וכמו שכתבתי במ"ב סקכ"ג וכמו שכתב הב"ח שכן היה מנהג הקהלות מאז :

22. ש"ך יורה דעה סימן רסו ס"ק יא

דר' יוסי - דהיינו כהרף עין סמוך ללילה ממש וכבר נתבאר בסי' רס"ב סעיף ו' דמשנראו ג' כוכבים לילה הוא, ובתשובת מהר"מ אלשקר ס"י צ"ו שאלה תינוק שנולד ע"ש אחר שקיעת החמה קודם שנראו ג' כוכבים בינונים אם נימול יום ראשון כדעת הר"י והרמב"ם והרא"ש ז"ל דלדידהו בין השמשות הוי תיכף אחר שקיעת החמה מעל הארץ או אם נימול בע"ש כדעת ר"ת ז"ל שכתב דשתי שקיעות ניהו ושאינן בין השמשות מתחיל אלא מסוף השקיעה אחר שנכנס החמה בעובי של רקיע אבל קודם לכן יום גמור הוא וכן דעת הרמב"ן בספר תורת האדם והסמ"ג והר"ן כו' ע"ש שהאריך להביא שיטת הגאונים והפוסקים ובביאור דבריהם ומסיק שם כללא דמילתא דהאי ינוקא אין מלין אותו עד יום א' וע"ש :

23. מגן אברהם אורח חיים סימן שלא ס"ק ב

והעיקר כמ"ש ס"י רס"ו ס"ט ב"י דמשתשקע החמה הוי ספק והיינו סוף השקיעה והוא ג' רביעי מיל כמשי"ל סימן רס"א והוא לערך רביעית שעה קודם צ"ה ואם נולד קודם לכן מוהלין ביום ו' דהא אפי' לענין מלאכה דהוי איסור סקילה פסקינן הכי כמשי"ל וכ"פ בס' מ"כ במ"ה מ"ב פי"ה וכ"כ רדב"ז ח"א רפ"ב ואם נולד בשבת שעה רביעית קודם הלילי' כתב דנ"ל להלכה למולו בשבת אבל לא למעשה א"כ יסכימו בזה רוב חכמי ישראל כי איני רוצה לסמוך על דעתי בענין חילול שבת החמורה ומשמע מדבריו דספק שלו לפי שנהגו כל ישראל במקומו לקבל שבת משתשקע החמה א"כ ה"ה לענין מ"ש אבל במדינתנו לפעמים אין מקבלין שבת עד סמוך לרביעית שעה לצ"ה כמ"ש ס"י רס"א א"כ ה"ה לענין מילה יש לסמוך על זה למולו בשבת דהא כל גדולי הפוסקים סוברין כן :

24. שו"ת חתם סופר חלק א (או"ח) סימן פ ד"ה והנה לדעת

והנה אנחנו כולנו במדינות אלו עושים במלאכה עש"ק עד קרוב לשעה או ג' רביע שעה קודם צאת הכוכבים, נמצא אנו תופסים במוחלט כשיטת ר"ת, ואיך אח"כ בהגיע יום השבת ויהיה מוטל עליו למול בנו ביום ח' ללידתו יאמר ויחוש לדעת הסוברים שכבר היה לילה אז ונמצא עביד תרתי קולי דסתרי אהדדי, עשה מלאכה עד סמוך לג' רביעי מיל ומתעצל במ"ע של ביום השמיני ימול כאלו אותו זמן היה לילה ויהיה מן המתמיהים. שוב מצאתי כעין זה בשו"ת ב"ח סי' קצ"ד:

25. 'שולחן ערוך הרב' אורח חיים רסא : ה

זמן תוספת זה מלפניה הוא מתחלת השקיעה שאין השמש נראית על הארץ עד זמן בין השמשות והוא כדי ג' מילין ורביע שמתחלת השקיעה עד צאת ג' כוכבים הוא מהלך ד' מילין ובין השמשות הוא קודם צאת הכוכבים מהלך ג' רביעי מיל נשארו ג' מילין ורביע מתחלת השקיעה עד בין השמשות והזמן הזה אם רצה לעשותו כולו תוספת עושה רצה לעשות ממנו מקצת עושה ובלבד שיוסיף איזה זמן שהוא ודאי יום מחול על הקדש אבל בין השמשות אינו נחשב לתוספת שהרי הוא ספק לילה ואסור בו במלאכה מן התורה בלא מצות תוספת.

ואם רוצה להקדים ולקבל עליו תוספת שבת מפלג המנחה ולמעלה דהיינו שעה ורביע זמניות קודם הלילה הרשות בידו ונאסר בעשיית מלאכה אבל אם קיבל קודם פלג המנחה אין קבלתו כלום ומותר בעשיית מלאכה.

ומכל מקום לכתחלה יש להחמיר שלא לעשות מלאכה אם קיבל שעה ורביע זמניות קודם תחלת השקיעה לפי שיש אומרים שמתחלת השקיעה ואילך הוא לילה גמור מן התורה (שאז הוא זמן ראיית ג' כוכבים בינונים לפי דבריהם) ובין השמשות שהוא כדי הילוך ג' רביעי מיל קודם תחלת השקיעה ופלג המנחה הוא שעה ורביע זמניות קודם תחלת השקיעה.

26. 'שולחן ערוך הרב' פסקי הסידור סדר הכנסת שבת

(אבל אין לסמוך כלל להקל על פי מ"ש הרב ב"י בש"ע הלכות שבת בשם יש אומרים והיא דעת רבינו תם וסיעתו שעד כדי הילוך ג' מילין ורביע שהוא קרוב לשעה בינונית אחר השקיעה הוא יום גמור ואח"כ מתחיל בין השמשות דר' יהודה והוא כדי הילוך ג' רבעי מיל שאז הוא זמן צאת הכוכבים ולילה ודאי כמארז"ל שמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים הוא כדי הילוך ד' מילין כי כבר חזר בו הבי"י בשלחן ערוך יורה דעה הלכות מילה ופסק בפשיטות דאחר השקיעה מיד הוא בין השמשות וכן פסק הש"ך שם וכן פסק הפרי חדש לאורח חיים סימן תרע"ב. וטעמם ונמוקם עמהם כי רבינו תם וסיעתו יחידאי נינהו נגד הגאונים הראשונים רב שרירא ורב האי בנו (הובא לשונם בתשובות ר"מ אלשקר סימן צ"ו) ואחריהם רבינו חננאל (בש"ל) והרי"ף והרמב"ם והראב"ן וסיעתם ונגד ר"י בעל התוספות ובעל העיטור וסיעתם ואינהו בתראי וחלקו על רבינו תם וכ"כ הרא"ש בשם הרב רבינו יונה. ומה גם כי דעת זו הוא נגד החוש ופליאה נשגבה שהרי שיעור ד' מילין מהשקיעה עד צאת הכוכבים שבדברי רז"ל בגמרא מבואר שם בפירוש בגמרא שהוא שיעור אחד ממש כשיעור ד' מילין שמן עמוד השחר עד נץ החמה ובעת עליית עמוד השחר נראה בעליל שהרקיע הוא מלא כוכבים ולא ג' כוכבים בלבד וככה הוא ממש ודאי בסוף הילוך ד' מילין אחר השקיעה אבל זמן תחלת הלילה לענין מצות של תורה שהוא בצאת וראיית ג' כוכבים לבד ודאי שהוא מוקדם הרבה לזמן צאת וראיית כל הכוכבים כמו שנראים בעת עליית עמוד השחר ועוד יש פליאות עצומות מהחוש על דעת זו וגם ראיות רבות ועצומות מסוגיות התלמוד לדעת הגאונים הגם שאין דבריהם צריכים חיזוק כנודע שדבריהם דברי קבלה):

שהוא ג'. מהא דפסחים כני"ל בתוס' הנ"ל. וכל זה הוא לשיטת התוס' הנ"ל אבל ליתא דא"כ מע"ה עד הנץ שוה כמן השקיעה עד צאת הכוכבים ובאמת אינו כן כמ"ש לעיל והחוש מכחיש לכל רואה שמע"ה הוא שיעור גדול הרבה מאוד על צה"כ אחר השקיעה ובמדינות הנוטין לצפון שע"ה מתחיל בקיץ בחצי הלילה א"כ אין צ"ה כלל בקיץ אלא דבה"ש מתחיל מתחלת השקיעה תיכף עד הכסיף התחתון והוא ג' רביעי מיל באופק בבל ובזמן תקופת ניסן ותשרי ובהתחלת השקיעה בה"ש גמור וכ"מ שהוזכר משתשקע החמה הוא בתחלת השקיעה וכן לענין תענית כל תענית שלא שקעה כו' ובתחילת השקיעה מיד מותר לאכול דקי"ל ספקו שלו מותר וע' מרדכי בפ"ק דתענית אלא שנהגו להמתין על צ"ה משום דמספקא לן אי הלכה כר"י או כר' יוסי כמ"ש הלכה כר' יהודה לענין כו' ושיעור בה"ש דר"י אחר שהכסיף כמ"ש שם דשלים בה"ש דר"י ולפיכך צריך לעשות בתענית כר' יוסי וכמ"ש והלכה כר' יוסי לענין תרומה ואע"ג דמקילינן בתענית דספקו שלו מותר לא מקילינן תרי קולי לעשות ג"כ כר' יהודה וע' רא"ש ספ"ג דשבת סכ"ג ולענין תענית אף שדבריו תמוהים בודאי שצריך לנהוג בתענית כר' יוסי כיון שנפסק הלכה כר' יוסי לחומרא אבל לענין שבת הוא כני"ל וכן לענין חנוכה ג"כ מהתחלת השקיעה וכ"ה בר"ן ורשב"א שם אצל חנוכה דלא כדברי הטושי"ע וע' ר"ן שם וז"ש בשבת שם הרוצה לידע שיעורו של ר' נחמיה יניח חמה כו' אלמא דבה"ש מיד משתשקע ובתוך שיעלה הוי לילה דשיעור עלייתו מן הים הוא חצי מיל ועתוס' שם והרשב"א נתקשה בגמ' שם מאד ע"ש שדחק הרבה. וקושיית תוס' הנ"ל מהא דפסחים צ"ד א' נראה דלא קשה כלל כי ודאי שיציאת הכוכבים וביאתן שוין וכן ביאת האור ויציאתו שוין שלכן במדינות הנוטים לא באה האור כלל בקיץ אבל כוכבים עומדים אבל צה"כ דפסחים היינו כל הכוכבים שאין כל הכוכבים נראים עד שיהא לילה משיטהר האור לגמרי מחמת קטנות הכוכבים דומיא דקאמר שם מע"ה עד נ"ה דבע"ה עדיין כוכבים עומדים זמן הרבה ועד שתנץ החמה הוי ד' מילין כן מ"ש משקיעת החמה עד צה"כ היינו ג"כ שיצאו כל הכוכבים דכך הוא מדת עובי הרקיע דקא מיירי בסוגיא דפסחים שם וז"ש בשבת שם ולא כוכבים קטנים שאינן נראין אלא בלילה ר"ל אחר ביאת האור שאז נראין כל הכוכבים הקטנים ג"כ כני"ל אבל יציאת הכוכבים דאמרינן בכל מקום שהוא לילה הוא בג' כוכבים לבד ובינונים כמ"ש בשבת והוא חילוק בתרתי והן נראין כהכסיף העליון והשוה לתחתון ולפי שצריך בקיאות גדולה בזה לידע ג' כוכבים לבד ויהיו בינונים וכמ"ש בתוס' לכך נתנו שיעור בהכסיף כו' וכן אביי דהוי דאוי כו'. ובזה מתורץ קושייתם האחרונה ג"כ מה שהקשו ועוד קשה ניחאי אן ובאדם כו' וליתא כני"ל ומלבד זה ל"ק מידי שהשיעור הזה של ד' מילין אינו בכל זמן ובכל מקום שנשתנה בכל זמן וגם תי' שתירצו שם י"ל דמספקא להו הוא תמוה דכבר הוא משוער בפסחים שם אבל לפמ"ש הכל ניחא ולפי"ז השיעור מן השקיעה עד הלילה אינו אלא ג' רביעי מיל ואף שבמדינתנו יותר הוא כני"ל לפי ניחא האופקים ושינוי הזמן והזמן של הד' מילין ושל ג' רביעי מיל הכל על אופק שלהם בא"י ובבל אבל כאן מארכת יותר וכן הזמן על הימים השוים בתקופת ניסן ותשרי שבהן הכל משתער. ובזה מתורץ שלא תוכחש מ"ש הרמב"ם וא"ע ששיעור הנשף הוא כ' מעלות שיעור שעה ושליש ולפי דעת הגמרא הוא שעה ומחצה וגם שם דברי הגמ' מוכחש בחוש שלפ"ז לא יהי לילה ד' חדשים במדינתנו אבל שיעור הרמב"ם וא"ע על קו השוה ודברי הגמרא על אופקם. ולפי מה שכתבתי מתחיל בה"ש תיכף בשקיעת החמה וזהו בה"ש בין ביאת השמש להתחלת ביאת האור שהוא בהכסיף שאז נשקע אורה מלהאדים וכן דם נפסל בשקיעת החמה וכן אין להתפלל מנחה אז וז"ש לייט כו' אמאן דמצלי עם דמדומי חמה ואילו לדברי התוס' עוד היום גדול וכן אז יתחיל שבת וז"ש ב"ה מתירין עם השמש ותוס' שבת ל"ל כמ"ש תוס' פ"ק דר"ה ובירושלמי הנ"ל וכ"כ בס' יראים והביאו המרדכי בספ"ב דשבת וכת' דמשתשקע החמה דשם היינו תחילת השקיעה וכן בחנוכה דלשון משתשקע הוא זמן קודם לשקיעה כמ"ש בפי' הפועלים משיפסו עד שיפסו מבע"א ליה ובהא ניחא מ"ש אדשימשא אריש דיקלא כו' במתא חזי תרנגולא ולפ"ז הוא קודם לזמן קבלת שבת אלא שדעתו שם שבה"ש הוא קודם לתחילת שקיעה משנוטה מעט ומכירין העולם שרוצה ליכנס ברקיע וכל הזמן דתלתא רבעי מיל הוא קודם לשקיעה ודבריו אינן נראין בזה לומר הכסיף התחתון והעליון הכל קודם שקיעה ואביי דהוי דאוי כו' וכן תנן ובי"ה מתירין עם השמש. ועוד נראה שם דג' כוכבים שהוא לילה הוא מהלך חמש מילין אחר השקיעה כדעת ר"ת ע"ש סי' ס"א ולא נראה בזה ג"כ דבריו דאם כן שיעור ג' כוכבים מופלג הרבה משיעור הכסיף עליון ואנן אמרינן שם הלכה כר' יוסי להחמיר ובה"ש שלו הוא תיכף אחר בה"ש דר' יהודה ואפי' שיעור טבילה אין ביניהם כמ"ש תוס' שם ואילו כאן א"ר יוסי כוכב א' יום כו' ג' לילה ועמ"ש וכ"כ במרדכי פ"ד דברכות סי' ע"ח משם רב האי גאון דאחר השקיעה יכול להתפלל מעריב כו' ע"ש ולפי"ז ניחא הכל. אך עדיין צ"ע לפמ"ש לעיל דהלכה כר' יוסי לענין תענית א"כ קשה קושיית תוס' שם ד"ה אלא לענין אכילה קשה דמשום שיעורא פורתא כו' ודאי דקושיא גדולה היא

ותירוצם דחוק מאד דהא בהדיא אמרינן שם דשלים בה"ש דר"י והדר מתחיל כו' משמע שידוע להם שמיד הוא מתחיל וכן הרא"ש נדחק שם בתירוץ תוס' הנ"ל ודחוק גדול הוא אבל אחר העיון נראה לי העיקר שאין לזוז ממנו דטעות נפל בספרים וכצ"ל דלא אכלי כהנים תרומה עד דשלים בה"ש דר' יהודה דבה"ש מיד מותר לאכול תרומה כמ"ש ובא השמש וטהר אלא דג' שקיעות הן אחד התחלת השקיעה והוא בה"ש לר' יהודה והשני סוף שהשמש מאדים ומכסיף שאז נשקע ניצוצי החמה והוא בה"ש דר' יוסי אחר בה"ש דר' יהודה תיכף והוא צ"ה דאמר שמואל כוכב אחד יום שנים כו' הכל אליבא דר' יוסי וראיה דהא עלה א"ר יוסי לא כוכבים כו' והנה הכוכבים עולים זה אחר זה תיכף וז"ש כהרף עין ולעיל אמר שמואל ג' רבעי מיל אליבא דר' יהודה וכן אליבא דר' יוסי וזה שקבעה גמ' דבריו כאן אחר שאמר הלכה כר' יוסי ומ"ש בריש ברכות דאין אוכלין עד צ"ה היינו לר' יוסי ומה דאיבעיא שם ביאת שמשו או ביאת אורו ביאת אורו הוא משקיעה שלישיית דפסחים שהוא ד' מילין אחר השקיעה שאז באה האור לגמרי כמה שכתבתי לעיל וז"ש כדאמרי כו' איערב שמשו ואדכי ר"ל תיכף בהערב שמש ולר' יוסי הערב שמש דכל מקום בצ"ה ניצוצים המאדימין את המזרח אבל לר' יהודה תיכף משתשקע החמה ובוזה מתורץ קושיית תוס' דשבת שם ל"ה ב' ד"ה הקשה ר' פורת כו' ותירוצם דחוק מאוד ולפי מ"ש כ"כ ניחא וכן לענין תענית כמ"ש בריש ברכות האי ובא השמש ביאת שמשו כו' דתוס' דחקו שם לומר דביאת אורו הוא קודם ביאת השמש והוא תמוה מאוד אבל לפי מ"ש ניחא דביאת אורו הוא בצאת כל הכוכבים וביאת שמשו הוא בג' כוכבים וס"ל לר' יוסי דבג' כוכבים הוא שקיעת השמש שאז נשקע היטב והתוס' דחקו כנ"ל לשיטתם. ומ"ש שם והדר פשטו כו' ה"פ מדקאמר סימן לדבר ואי בכל הכוכבים א"א לתת סימן בהם : ואם . ברכות כ"א וע"ש תוס' ד"ה דרב :

שו"ת מהר"ם אלשקר סימן צו

שאלה תינוק שנולד ערב שבת אחר שקיעת החמה קודם שנראו ג' כוכבים בינונים אם נמול ליום ראשון כפי דעת הר"י ז"ל והרמב"ם ז"ל והרא"ש ז"ל דלדידהו בין השמשות הוי תכף אחר שקיעת החמה מעל הארץ. או אם נמול בערב שבת כדעת ר"ת ז"ל שכתב דשתי שקיעות ניהו ושאין בין השמשות מתחיל אלא מספר השקיעה אחר שנכנסה החמה בעובי של רקיע אבל קודם לכן יום גמור הוא וכן דעת הרמב"ן ז"ל בספר תורת האדם שלו והסמ"ג והר"ן ז"ל סייע דבריהן מן הירושלמי וכ"כ רבינו ירוחם ז"ל. גם מגיד משנה הביא דברי הרמב"ן ז"ל וכתב בחתימת דבריו שלא נתברר זה בדברי הראשונים ולא כת' דהוי פלוגתא דרבוואתא כמנהגו נראה שבררו האחרונים מה שלא בררו הראשונים. ואפשר שאם היו רואים הראשונים הקושיא דרבי יהודה אדרבי יהודה שראה ר"ת ז"ל דבפרק במה מדליקין משמע לרבי יהודה דמשקיעת החמה עד צאת הכוכבים שלשה רבעי מיל ובפסחים פרק מי שהיה טמא קאמר רבי יהודה גופיה דהוי ד' מילין גם הם היו מפרשים דשתי שקיעות ניהו כר"ת ז"ל. ועוד דבנדון דילן מאן לימא לן שלא יודו הראשונים שזה הקטן יהיה נמול ליום ששי מדברי הרמב"ם ז"ל שכתב דבין השמשות דנין בו להחמיר בכל מקום משמע דהכי קאמר דאף על גב דלאיסור מלאכה חשבינן ליה לילה לענין אחר כנדון דילן חשבינן ליה יום ודנין בו להחמיר עכ"ל :

תשובה קודם כל דבר צרי' לפרש ולבאר מה היא כונת ר"ת ז"ל ומאן דעמיה ומה היא כונת האחרים ז"ל ולראות מאי בניניהו כלומר בין שתי הדעות. דע לך כי לדעת הכל שיעור בין השמשות כמהלך ג' רבעי מיל קודם יציאת ג' כוכבים בינונים דפסקו כרבה לחומרא לגבי רב יוסף. ואמנם בתחלת השקיעה יש הפרש גדול ביניהם דר"ת ז"ל אית ליה דשתי שקיעו' ניהו השקיעה הראשונה משהתחילה להכנס בעובי הרקיע ואינה זורחת על הארץ כי לדבריו צריכה ללכת כל עובי הרקיע נוכח דרכה כדי לעלות על הכפה. והשקיעה השנית משגמרה ללכת כל עובי הרקיע ועדיין היא כנגד חלונה שלא עלתה על הכפה. ומהשקיעה הראשונה עד זאת השקיעה השנית מהלך ג' מילין ורביע וכל זה הזמן לר"ת ז"ל ומאן דעמיה כלו מן היום ומזמן זה עד צאת הג' כוכבים ג' רבעי מיל וזה הוא בין השמשות בענין שנמצא משקיעה ראשונה ועד הכוכבים ד' מילין דהיינו כל עובי הרקיע כרבי יהודה דפסחים. וידוע הוא ומשכל ראשון דדברים אלו אין להם שום מציאות כי אם לדעת חכמי ישראל שסוברים לגלגל קבוע ומזלות חוזרין ושהשמש מהלכת בלילה אחרי הכפה דע"כ צריכה ללכת כל עובי הרקיע נוכח חלונה כדי לעלות למעלה על גבי הכפה כדאמרן. והעולה מדבריו של ר"ת ז"ל דשעור ג' מילין ורביע אחר שלא תראה החמה על הארץ כלו מן היום לכל דבר שאר אין בין השמשות מתחיל עד שקיעה שניה דהיינו סוף השקיעה וכדבעי' נמי למימר קמן. אמנם שאר המפרשים ז"ל והמחברים ז"ל והרמב"ם ז"ל בפרק ח' מהחלק השני מהמורה והגאונים ז"ל סוברי' כחכמי אומות העולם דגלגל חוזר ומזלות קבועים ושהחמה מהלכת בלילה תחת הארץ ובכי האי גונא אין צורך להליכת עובי הרקיע ולא לנגד החלון כי הגלגל הוא ששוקע בה תחת האופק ואין שם כי אם שקיעה אחת אלא שעגולת החמה שוקעת ונבלעת מעט מעט תחת האופק עד שתכנס כלה ותעלם מן העין ומתחלת שקיעת' באופק עד שתשקע כלה אין שם כי אם ארבעי' רגע שהן שני שלישי מדרגה כמו שנתבאר במופת שמתחייב ממדת השמש ושעור הליכתו ודבר הנראה לחוש הוא שלא יוכל אדם להכחישו. הילכך לדבריהם של אלו משתשקע כל העגולה ותתכסה מן העין עד צאת ג' כוכבים הוא ג' רבעי מיל והוא שעור בין השמשות כדאמרן. ואתה ידעת דמה שהניע לר"ת לומר אותן דברים ולעשות שתי שקיעות היינו משום דקשיא ליה מדרבי יהודה דפסחים פ' מי שהיה טמא אדר' יהודה דבמה מדליקין דהכא קאמר דמשתשקע החמה ועד צאת הכוכבי' ג'

היא כלל. ואדרבה דמהתם משמע איפכא דכי אמרי' התם סוף גלגל חמה לשקוע ותחלת גלגל לבנה לעלות זהו בין השמשות וכו' תחלה וסוף דקאמרינן התם לאו היינו תחלה וסוף דר"ת ז"ל אלא תחלה וסוף שכתבו לדעת הראשונים ז"ל דהיינו משתתחיל להכנס עגולת השמש באופק עד שתכנס כולה ולא ישאר ממנה כלום וזהו הנקרא סוף השקיעה וכבר כתבנו דשיעור מתחלה זו ועד סופה ארבעים רגעים וכפי דעת אומות העולם ודיקא דקאמרי' התם תחלת גלגל חמה לשקוע סוף גלגל חמה לשקוע וכוליה ולא קאמרינן תחלת החמה או סוף החמה דמשמע בהדיא דגלגל הוא שחוזר וקבל האמת ממי שאמר. וכל שכן לפום מאי דפליגי התם רבנן ורבי יהושע דרבנן אמרי עוביו של רקיע מהלך חמש מאות שנה ורבי יהושע אמר שתי אצבעות דבין למר בין אין מציאות לדברי ר"ת ז"ל כלל. ומה שכתבתם דמגיד משנה לא כתב אלא ולא נתברר זה בדברי הראשונים ולא כתב דהוי בפלוגתא תמה אני איך על זה פקחתם עיניכי והיאך יכול לומר שחלקו הראשונים בדבר שחדש ר"ת ז"ל מתוך פלפולו לתרץ קושיא אחת בדברים בלתי יסוד ובשלמי אם היו דברי ר"ת ז"ל דברי הראשונים מצינן למימר הכי גבי האחרונים אבל הכא לא שייך לומר אלא שלא נתברר זה דאם היו סוברין אותו היו מבארין אותו וכ"ש דהוא הפך סברתם דאינהו סברי כחכמי אומות העולם כדכתיבנא דאי אפשר שנעלם מעיני כל גאוני עולם אשר מעולם עד ר"ת ז"ל קושיין דר' יהודה אדרי' יהודה שנתגלתה לר"ת ז"ל. גם החילוק שחלק בשקיעות אינו חלוק מועט שהיו מעלימין ממנו העין ולא אשתמיט חד מכל הראשונים שקדמו לר"ת למימר יתיה ואדרבה דקא חזינן דמחו ליה אמוחא והרסו יסוד בניינו גדולי הגאונים זכר קדושים ואדירים לברכה. וכ"ש דקושיין דר' יהודה לאו קושיא היא להשיג בה גבולות ראשונים דכמה איכא בתלמודא בכיוצא בזה וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל ביומא בספר הזכות דקשיא להו התם דר' יוחנן אדרי' יוחנן ותרץ שם דאפשר דהדר ביה רבי יוחנן מההיא וכו' עד דכמה יש בתלמוד סברות מתחלפות בחלוף המסכתות כמו איכא דאמרי ורב חננאל כתב מהן הרבה ואפשר שאף סברא זו של ר' יוחנן נתחלפה כאן או שחזר בו כמו שאמרנו ע"כ. והכי נמי מצי' למימר הכא גם איכא למימר נמי דבילדותו בפסחים סבר כחכמי ישראל ובזקנותו סבר כחכמי אומות העולם שהודו חכמים לדבריהם כדאיתא בגמ' בהדיא. ומה שכתבתם על הרב רבי' ירוחם ז"ל שהוא סובר כרבינו תם ז"ל ליתה ואדרבה שהוא הביא דברי רבי' תם ז"ל ופסק להחמיר כהרי"ף זכרונו לברכה. וכתב בחתימת דבריו ז"ל ואנו יש לנו להחמיר ואסור לעשות מלאכה מתחלת שקיעת החמה ע"כ. ומה שכתבתם ז"ל ומי יאמר לנו דלא יודו לר"ת ז"ל שזה הקטן יהיה נמול יום ששי ממה שכתב הרמב"ם ז"ל ודנין בו להחמיר וחשבינן ליה יום וכו' כמו שכתוב בשאלה לאו מילתא היא ואדרבה דהאי חומרא קולא שויה רבנן כדאמרי' לעיל כדברי הגאונים ז"ל שכתבו בפירוש ובבירור וההיא דהרמב"ם ז"ל תלמוד ערוך הוא ומטילין אותו לחומרו וכו' ואינם דברי הרמב"ם ז"ל מעצמו כמו שעלה על דעתך ובפרי' ר' אליעזר דמילה אמרי' נולד בין השמשות יהי נמול לתשיעי. ובתוספתא דמגלה נמי אמרי' דמאחרין ולא מקדימין ודברים פשוטים הן. כללא דמילתא דהאי ינוקא דשאלתן עליה אין מלין אותו עד יום ראשון ואין זה צריך לפנים. גם ראיתי בנוסח השאלה שלא באה בדקדוק שכתבתם שנוולד ערב שבת אחר שקיעת החמה קוד' שנראו ג' כוכבים ולא ידעינן אם סמוך ליציאת הכוכבי' או סמוך לשקיעת החמי' דע"כ איכא הכא בין השמשות דכלהו ושלום: משה בכה"ר יצחק זלה"ה ו' אל אשקר. נר"ו: